

ISSN 2029–2236 (print)
ISSN 2029–2244 (online)
SOCIALINIŲ MOKSLŲ STUDIJOS
SOCIAL SCIENCES STUDIES
2010, 1(5), p. 365–370.

Pranešimas konferencijoje
„Lyčių lygybė: dabartis ir perspektyvos“

LYGIOS GALIMYBĖS, KURIOS PAKEITĖ PASAULĮ

Marija Aušrinė Pavilionienė

Lietuvos Respublikos Seimas
Gedimino pr. 53, LT-01109 Vilnius, Lietuva
Telefonas (+370 5) 2396 661
Elektroninis paštas marija.pavilioniene@lrs.lt

Ar galima kalbėti apie lyčių lygybę dabartyje ir lyčių lygybės perspektyvas ateityje neminint praeities nelygybės? Manau, negalima, nes kaip tuomet pamatuosime dabarties lygių galimybių politikos laimėjimus, jei nelyginsime praeities ir dabarties. Šiomet pasaulis pažymi Tarptautinės moterų solidarumo dienos minėjimo 100 metų sukaktį. Tačiau visuomeninės moterų sandraugos pradžia laikoma Seneca Falls konvencija, kurią 1848 metais Seneca Falls mieste, Niujorko valstijoje, paskelbė amerikiečių moterys. Šiame dokumente jos reikalavo moters politinių ir ekonominių teisių. Amerikietėms balsavimo teisė buvo suteikta tik 1920 metais. Tuomet, kai vyko rudens balsavimas, gyva buvo likusi tik viena Seneca Falls liudininkė.

Kai praeis dar 100 metų, lyčių lygybės istorija atrodys visai kitaip. Naujos kartos, manau, stebėsis ir svarstys, kodėl taip sunkiai ir ilgai klostėsi lyčių lygybės ir lygių galimybių politika bei praktika, kodėl tokie gajūs buvo lytiškumo ir lyčių vaidmenų stereotipai. Noriu tikėti, kad ateityje moteriškoji lytis ir socialinės grupės niekada nebus žeminamos ir diskriminuojamos. Noriu tikėti, kad pagarba žmogui, žmogaus teisėms ir laisvėms ateityje taps visuomenės ir individo egzistencijos esme. Ir krikščionybės

apologetai daugiau netvirtins, kad visuomenėse žmogaus teisėms skiriama per daug dėmesio.

Mano pranešimo „Lygios galimybės, kurios pakeitė pasaulį“ pagrindinė tezė yra tokia: XXI a. pradžios visuomenėje socialinių santykių kokybė yra esmingai pakitusi. Visuomeniniai XX a. antrosios pusės socialinių grupių judėjimai – moterų, lytinių, rasinių, etninių mažumų, jaunimo judėjimai – pakeitė patriarchalinę, tradicinę visuomenę ir šeimą, nes socialinių judėjimų paveiktas ėmė byrėti stereotipinis, nelygybė ir diskriminacija grįstas, tradicinis pasaulis ir tradicinė pasaulėjauta. Dominuojanti vyriškoji lytis visuomenėje ėmė prarasti pranašumą ir visuomeninių privilegijų pagrindą. Visuomeniniai moterų judėjimai, feminizmo teorijų atsiradimas, moterų ir vyrų lygybės bei lygių galimybių įstatymų priėmimas, vaiko teisių apsaugos įstatymas, vyrų judėjimų bei maskulinistinių teorijų formavimasis, lytinių mažumų asociacijų veikla pakeitė pažangos link XXI a. demokratėjančios visuomenės paveikslą. Pagarba žmogaus teisėms ir laisvėms, žmogaus pasirinkimo teisei, lyčių lygybė, socialinių grupių įvairovė ir lygybė tapo trečiojo tūkstantmečio siekiniu ir realybe.

Svarbų vaidmenį keičiant XX a. pasaulėvaizdį atliko Jungtinių Tautų Organizacija, sukurta po II pasaulinio karo, kuri siekė ne tik stabilizuoti valstybių tarptautinius santykius, bet ir atkurti visuomenėje teisingumą: diegti pagarbą žmogaus teisėms ir laisvėms, naikinti moteriškosios lyties diskriminaciją, skatinti lyčių lygybę. Jungtinių Tautų Organizacijos parengtos XX amžiaus 5–9 dešimtmečių konvencijos, priimtose Generalinės Asamblėjos, klojo pamatus vyrų ir moterų bei lygių galimybių įstatymams, jų vykdymui ir tų įstatymų puoselėjimo kontrolės institucijų steigimui.

Svarbiausias dokumentas, diegiantis lyčių lygybę, buvo Jungtinių Tautų Organizacijos Visų diskriminacijos formų prieš moterį panaikinimo konvencija, įsigaliojusi 1979 metais. Ši konvencija rekomendavo valstybių konstitucijose ir įstatymuose įtvirtinti moterų ir vyrų lygybės principą, įveikti tautinius prietarus, tradicijas, lyčių stereotipus, kurie stabdo lyčių lygybės politikos formavimą, palaiko vienos, vyriškosios, lyties dominavimą ir lyderystę visuomenėje. Minėtas dokumentas laikomas moterų teisių pamatu, kadangi jame pabrėžiamos moterų politinės, ekonominės ir socialinės teisės, šeimos teisės ir šių teisių įgyvendinimo priemonės. Įsimintinos konvencijos mintys yra šios – moterų diskriminacija žeidžia žmogaus orumą, sunkina moterų galimybes dalyvauti kuriant savo šalies gerovę, socialinę pažangą, stabdo tarptautinės taikos ir saugumo stiprinimą.

Kita svarbi konvencijos idėja – pozityvi diskriminacija arba „laikinos specialiosios priemonės faktinei lyčių lygybei spartinti, kurios neturi būti laikomos diskriminacija, remiančia skirtingus standartus“. Šios priemonės gali būti naikinamos, kai lyčių lygios galimybės yra sukuriamos. Ryškiausi pozityvios diskriminacijos pavyzdžiai yra lyčių kvotų sistema partijose, sąrašuose įrašant tam tikras moterų ir vyrų proporcijas, taip skatinant moterų dalyvavimą politikoje. Pozityvia diskriminacija siekiama atkurti lyčių pusiausvyrą politikoje ir darbo rinkoje, naikinti lyčių segregaciją renkantis studijas ir profesijas, todėl, priimant jaunus žmones į aukštąsias mokyklas, o piliečius į įvairias tarnybas, pirmenybė teikiama tos lyties atstovams, kurių stinga tam tikroje visuome-

nės srityje. Pirmenybė teikiama ir marginalizuotos socialinės grupės asmenims, siekiant jiems sukurti lygias socialinės raiškos galimybes bei atkurti socialinį teisingumą.

Suomijoje Lygybės įstatymas reikalauja, kad visose visuomenės gyvenimo srityse būtų apie 40 procentų moterų. Lietuvoje tik socialdemokratų partija yra užsibrėžusi 40 procentų moterų kvotą. Jungtinės Amerikos Valstijos buvo vienos pirmųjų, kur sparčiai buvo diegiamas Pozityvios veiklos aktas. Prezidentai Johnas F. Kennedy, Lyndonas Johnsonas, Richardas Nixonas dėjo daug pastangų, siekdami įgyvendinti faktinę socialinę lygybę, drausti rasinę, tautinę, lyčių, neįgaliųjų, socialinės kilmės nelygybę. Minėti prezidentai skatino asmenybių individualių gebėjimų sklaidą. Devintajame dešimtmetyje JAV prasidėjo pozityvios diskriminacijos kritiška peržiūra, referendumu, įstatymais draudžiant pozityvią diskriminaciją. Kalifornijos, Vašingtono, Mičigano, Nebraskos valstijose pozityvi diskriminacija buvo įstatymu sustabdyta, aiškinant, kad pozityvios diskriminacijos dėka į darbo rinką ir politiką patenka nekvalifikuoti individai. Buvo teigiama, kad atsižvelgiant į lyties, rasės ar socialinės grupės pranašumus, blokuojami karjeros keliai stipriems, tačiau neišrinktiems konkurentams, taip paneigiant jų profesinę patirtį ir asmeninius gebėjimus.

Kadangi pasaulio valstybės skiriasi istorine, politine ir ekonomine raida bei pažanga, jose skirtingai skleidžiasi visuomenės demokratėjimo tendencijos, socialinės nelygybės įveikimo pastangos. Tačiau šiandien jau neįmanoma tų tendencijų nepripažinti. Šiuolaikinis pasaulis akivaizdžiai pakito, kadangi, pripažinus ir įvertinus moterų bei atstumtųjų socialinių grupių intelektualinį, kūrybinį potencialą ir jį naudojant visuomenės gerovei kurti, pagerėjo ir žmonijos gyvenimo kokybė.

Sovietų Sąjungos bei totalitarinių režimų griūtis reikšmingai paspartino lyčių lygybės ir lygių galimybių įteisinimo bei lyčių lygybės ir lygių galimybių politikos įgyvendinimo būtinybę. Įstojimas į Europos Sąjungą naujųjų valstybių narių moterims bei vyrams, socialinėms grupėms atvėrė naujus horizontus tvarkant teisinę sistemą, įveikiant ilgaamžę patriarchalinės visuomenės ir šeimos tvarką, griauant lytiškumo ir lyčių stereotipus, stabdant smurtą šeimoje ir diegiant lygių galimybių politiką.

Tačiau lygios galimybės nėra visiems priimtinos ir suprantamos. Patriarchalinės tvarkos normų, prietarų ar nacionalinių tradicijų aklas laikymasis, biologinė žmogaus traktuotė iki šiol stabdo lyčių lygybės bei lygių galimybių įgyvendinimą. Tradicinio gyvenimo būdo rėmėjai, religinio fundamentalizmo reiškėjai, tradicinio vyriškumo ir moteriškumo skleidėjai iki šiol skelbia, kad griūna tradicinis pasaulis, tradicinė moralė ir šeimos vertybės. Jie nenori matyti ir suprasti visuomenės kaitos, šeimos formų įvairovės, atsiradusių naujų moters ir vyro vaidmenų šeimoje ir visuomenėje, lytiškumo kaip svarbaus asmenybės formavimosi aspekto, tai yra naujų šiuolaikinės visuomenės sampratų, tradicijų ir vertybių klostymosi. Ir, svarbiausia, jie nepriima išlaisvėjusios asmenybės pasirinkimo teisės, reikšmės laisvos asmenybės, kuri geba būti kritiška valstybės, valdžių, bažnyčios, visuomenės institucijų atžvilgiu, nes šios vienaip ar kitaip vis dar diskriminuoja moteriškąją lytį ir socialines grupes. Lietuviškiems dogmatikams ypač atgrasios tos moterys, kurios pasižymi nepriklausomu mąstymu ir pasitiki savimi.

Jiems nepriimtini ir lytinių mažumų aktyvistai, kurie išdrįsta viešai pareikšti, jog laisvoje ir demokratiškoje Lietuvoje jie nebenori gyventi dvigubo, slapto gyvenimo ir kęsti heteroseksualų patyčias, žeminimą ar smurtą.

Puikus patriarchalinio mentaliteto, darvinizmo ir biheviorizmo pavyzdys yra 2009 metų pabaigoje išėjusi teisininko Karolio Jovaišos knyga „Smurto šeimoje prevencija: iliuzijų anatomija“. Šioje knygoje autorius tvirtina, kad lyčių lygybės būti negali, kad „lygios galimybės yra idealas ir teisinis mirazas“¹, nes žmones valdo instinktai, ypač agresyvumo instinktas, kuris ir grindžia socialinę žmonių nelygybę, todėl smurtas yra amžinas ir šeimoje, ir visuomenėje. Knygos autorius pabrėžia, kad smurto skleidėjai yra ne tik vyrai, bet ir moterys. Skaitydamas knygą imi svarstyti, kas yra autorius – filosofuojantis teisininkas ar religingas darvinistas, nes, kalbėdamas apie nuodėmingą žmogaus prigimtį, jis remiasi Biblija kaip mokslo šaltiniu, ir kartu teigia, kad visuomenėje laimi agresyvesnis ir stipresnis. Mąstai, gal autorius yra antifeministas, liejantis skepticizmą ir ironiją moterų, tarsi provokuojančių smurtą šeimoje, atžvilgiu ir moterų judėjimo atžvilgiu bei tų politikų, kurie skubina Lietuvos ministerijas kuo greičiau parengti Apsaugos nuo smurto šeimoje įstatymą ir jam pritarti. Karolis Jovaišas atsisako pripažinti, jog ir nacionaliniuose, ir tarptautiniuose smurto šeimoje tyrimuose smurtas siejamas su vyriškąja lytimi. Tyrėjas linkęs kaltinti moteris, kurios išprovokuoja ar inscenizuoja smurtą. Tai – stereotipinis tipiško vyro požiūris į moteris šeimoje. Autorius rašo „riebia“ ir vaizdinga kalba, kuri skatina daryti prielaidą, kad autoriui, matyt, sunkiai klostėsi ar klostosi santykiai su moteriškąja lytimi.

Pritariu vienai Karolio Jovaišos nuostatai – smurtą šeimoje reikia mėginti įveikti tuomet, kai valstybė parengia smurto šeimoje įveikimo sistemą: ne tik sukuria įstatymą, bet ir suteikia tinkamų žinių teisininkams, policininkams, psichologams, socialiniams darbuotojams, kaip elgtis su smurtaujančiuoju ir smurto auka; sukuria socialinių būstų tinklą, kur galėtų gyventi atskirtas nuo šeimos smurtautojas ar smurto auka; šviečia visuomenę smurto mažinimo klausimais. Galia, kad autorius nepasitiki žmogaus protu, valia, švietimo ir ugdymo galia ir mato šiuolaikinę visuomenę kaip barbarų ir kretinų bendruomenę. Tačiau šiuolaikinę visuomenę jau XX amžiaus pabaigoje į smurtą šeimoje ėmė žvelgti kaip į visuomeninį nusikaltimą, moters teisių pažeidimą, kuris yra rimta kliūtis diegiant lyčių lygybę visuomenėje.

Dar kartą teigiū – žmonių visuomenė pasikeitė, nes piliečiai sugebėjo idealus paversti tikrove. Nes mąstantis žmogus visuomenei kelia vis naujus demokratėjimo ir tobulėjimo tikslus. Priežastys, kodėl visuomenė lėtai juda pažangos link, yra ne vien partijų ideologijų skirtumai, valdžių, pozicijos ir opozicijos nenoras, nesugebėjimas vienyti esminiais visuomenės gerovės klausimais, bet ir individų proto apsnūdimas, žinių, iniciatyvos, valios, energijos stoka, pilietinės visuomenės silpnumas, kuri tenkinasi vien valdžių keiksnojimu ir vis laukia, kol kiti sukurs šviesią dabartį ir rytojū.

Priminsiu dar kelis kilnius tikslus, kurie pakeitė ir keičia šiuolaikinę visuomenę. Jungtinių Tautų Organizacijos iniciatyva buvo surengtos tarptautinės Kairo (1994) ir Pekino (1995) konferencijos. Jų veiksmų programose pirmą kartą buvo apibrėžta moder-

1 Jovaišas, K. *Smurto šeimoje prevencija: iliuzijų anatomija*. Vilnius: Eugrimas, 2009, p. 133.

nios šeimos samprata, aptarta lygiavertė vyro ir moters atsakomybė už šeimą, lytinius, reprodukcinis santykius ir teises. Šių konferencijų rekomendacijos skatina vyriausybes daug dėmesio skirti mergaičių ir moterų švietimui, neraštingumo panaikinimui, saugoti mergaičių ir moterų sveikatą, mažinti motinų ir kūdikių mirtingumą, kurti moterims prieinamas lytinės ir reprodukcinės sveikatos apsaugos paslaugas, jaunimui palankias sveikatos apsaugos paslaugas. Moterys ir vyrai raginami planuoti šeimą, reguliuoti vaisingumą, saugotis lytiškai plintančių infekcinių ligų, ŽIV ir AIDS. Pasaulio valstybės raginamos padėti besivystančioms šalims spręsti minėtas problemas, nes neišsprendus minėtų problemų lyčių lygybės nebus.

Vienu didžiausiu šiuolaikinės visuomenės laimėjimu laikau tai, kad moteris iš šeimos išėjo į visuomenę. Išsilavinimas, profesinė karjera, dvasinė, intelektinė sklaida, saviraiškos realizavimas, derinant rūpesčius dėl šeimos ir profesinius siekius, tapo šiuolaikinės moters esminiais gyvenimo dalykais. Moteris išsivadavo iš „silpnosios ir antrosios“ lyties statuso arba nepasitikėjimo savimi sindromo. Moterų solidarumo jėga padėjo moterims tapti vyriškosios lyties konkurentėmis visose visuomenės gyvenimo srityse.

Vyriškoji giminė taip pat akivaizdžiai pakito. Vyras grįžo į šeimą, pajuto tėvystės džiaugsmą, suvokė atsakomybę už vaikų ugdymą. Ėmė nesigėdyti savo silpnumo, nustojo pretenduoti būti „stipriosios ir pirmosios“ lyties atstovu. Tradicinę šeimos formą papildė šiuolaikinės šeimos formos: egalitarinė šeima, nesusituokusiųjų, partnerystėje gyvenančiųjų skirtingos ir tos pačios lyties šeimos, vienišų tėvų, nuotolio šeimos ir kitos.

Tačiau reikia pripažinti, kad vyriškoji lytis iki šiol nuo moteriškosios lyties budriai saugo politinės, ekonominės, finansinės valdžios Olimpą. Todėl suprantama, kodėl Europos Taryba 2009 metais patvirtino Moterų politinio atstovavimo didinimo rinkimuose rezoliuciją (Nr. 1706) 2010, kuri turėtų stiprinti šiuolaikinę demokratinę visuomenę. Praėjus 15 metų po Jungtinių Tautų pasaulinių konferencijų Kaire ir Pekine, skirtų moterų padėčiai visuomenėje aptarti ir gerinti, moterys iki šiol nepakankamai dalyvauja politikoje, sprendimų priėmimo srityse. Jų talentas ir gebėjimai ne iki galo panaudojami visuomenės labui. Moterys yra diskriminuojamos darbo rinkoje ir šeimoje.

Minėta Rezoliucija rekomenduoja taip reformuoti rinkimų sistemą, kad ji taptų palankesnė moterų atstovavimui parlamente, t. y. įvesti kvotų sistemą arba parengti baigtinius partijų sąrašus, neleidžiant rinkėjams reitinguoti kandidatų. Net taikyti sankcijas, jei kandidatų sąrašė nėra tam tikro moterų procento.

Taigi apibendrinama pabrėšiu, kad dar daug ką reikia nuveikti diegiant lyčių lygybę bei lygias galimybes visuomenėje ir šeimoje. Tik tam reikia nuolat ir kantriai dirbti, o ne vien ironizuoti kitų atliekamą visuomeninį darbą lyčių lygybės srityje, nes lygybės vaisiais yra linkę naudotis visi. Nelaukime kito moterų solidarumo 100-čio minėjimo. Pradėkime veikti kartu jau šiandien, kad rytojūs būtų kitoks.

Literatūra

Gender Equality. Striving for Justice in Unequal World. UNRISD, 2004, p. 303.

Jovaišas, K. *Smurto šeimoje prevencija: iliuzijų anatomija.* Vilnius: Eugrimas, 2009, p. 381.

Moterų politinio atstovavimo didinimas keičiant rinkimų sistemą. Rezoliucija Nr. 1706

(2010). 2010 m. sausio 27 d. 6-jame posėdyje Asamblėjos priimtas tekstas.

Women's Rights in International Documents. A Sourcebook with Commentary. Winston, E. (ed.). Langley. McFarland, 1991, p. 192.